

ROMANIAN MULTILINGUAL DICTIONARIES. A COMPARATIVE APPROACH

LES DICTIONNAIRES MULTILINGUES ROUMAINES. UNE ÉTUDE COMPARATIVE

DICȚIONARELE MULTILINGVE ROMÂNEȘTI. O ANALIZĂ COMPARATIVĂ

Mihaela MOCANU

*Institutul de Filologie Română „A. Philippide”

Academia Română – Filiala Iași

Proiect cod PN-II-RU-TE-2014-4-0195

mocanu.mihaela@uaic.ro

Abstract

With a history that begins in the 17th century (according to Seche, the first multilingual dictionary including the Romanian language was Dicționar latin-român-maghiar (Latin-Romanian-Hungarian Dictionary), 1687-1701), the Romanian multilingual lexicography is characterized by heterogeneity, both in the process of establishing the entry inventory and in the manner of organizing the lexicographic material. A diachronic perspective reveals changes concerning the fields of knowledge for which they have been written and the ways in which the lexical information is organized. By choosing as reference point the Revolution of 1989 – an event with deep repercussions in the Romanian society, our study aims at providing a contrastive presentation of some multilingual dictionaries published in our country before and after the Revolution considering: the way in which the dictionaries were conceived, the chosen languages, the favorite source language in a certain period of time, the fields of knowledge for which they were created, their distinctive features of form and content.

Résumé

Avec une tradition qui remonte au XVIIIe siècle (après Seche le premier dictionnaire polyglotte qui inclue la langue roumaine est le Dictionnaire latin-roumain-hongrois, 1687-1701), la lexicographie multilingue roumaine est caractérisée par une hétérogénéité, par la façon d'établir les inventaires des mots et par l'organisation du matériel lexicographique. Une perspective diachronique montre le changement au niveau des domaines d'expertise pour lesquels les dictionnaires ont été développés et aussi au niveau de l'organisation des informations lexicales. En choisissant comme date de référence la Révolution de 1989 - événement avec des réverbérations profondes dans la société roumaine, nous proposons dans notre travail une présentation contrastive des dictionnaires multilingues qui se sont apparues avant et après la Révolution. L'analyse comparative vise: la conception des dictionnaires; langues composants; langue de base préférée à un moment ou à un autre; domaines spécialisés pour lesquels les travaux ont été conçus; particularités de la forme et du contenu.

Rezumat

Cu o istorie care urcă până în veacul al XVII-lea (cf. Seche primul dicționar poliglot care include limba română este Dicționar latin-român-maghiar, 1687-1701), lexicografia multilingvă românească se caracterizează prin eterogenitate, atât în ce privește maniera de stabilire a inventarelor de intrări, cât și prin mijloacele de organizare a materialului lexicografic. O

perspectivă diacronică relevă schimbări în privința domeniilor de specialitate pentru care sunt elaborate dicționarele și a modalităților de organizare a informației lexicale. Alegând ca moment de referință Revoluția din 1989 – eveniment cu reverberații profunde la nivelul societății românești, propunem în lucrarea noastră analiza comparativă a unor dicționare poliglote apărute la noi înainte și după Revoluție, urmărind: modul de concepere a lucrărilor; limbile componente; limba de bază predilectă într-o perioadă sau alta; domeniile de specialitate pentru care au fost elaborate; particularitățile de formă și de conținut pe care le înregistrează acestea.

Keywords: *Romanian lexicography, multilingual dictionary, common lexis, terminology.*

Mots-clés: *lexicographie roumain, dictionnaire multilingue, lexique commun, terminologie.*

Cuvinte-cheie: *lexicografie românească, dicționar multilingv, lexic comun, terminologie.*

1. Introducere

Începuturile lexicografiei românești sunt așezate de specialiști în veacul al XVI-lea, de unde ni se păstrează două fragmente de vocabular slavo-românesc, și sunt strâns legate de apariția în Principate a primelor texte bisericești traduse din limba slavonă. Primele lucrări lexicografice răspund unor nevoi practice, fiind concepute ca anexe la literatura religioasă, slavonă sau tradusă, care circula în Muntenia. Din prima jumătate a secolului al XVII-lea se păstrează, parțial, un fragment din *Vocabular biblic sârbesc-românesc*, a cărui redactare este stabilită de lexicografi în jurul anului 1630, și, integral, *Lexiconul slavo-românesc al lui Macarie Cozianul*, datat 1649. Lexicografia românească din secolul al XVII-lea este, în totalitate, de sorginte muntenească.

Din păcate, multe dintre primele lucrări lexicografice românești nu s-au conservat, informații despre acestea parvenindu-ne din surse indirecte, iar altele s-au păstrat parțial, fragmente din aceste glosare fiind identificate în bibliotecile unor particulari. În lipsa documentelor originale, demersul de reconstituire a perioadei de început a lexicografiei românești devine extrem de anevoios. Prezentarea primelor proiecte lexicografice cu caracter multilingv se realizează, în principal, prin apelul la două categorii de surse: notațiile celor care au inițiat proiecte lexicografice, respectiv mărturiile contemporanilor, și studiile de specialitate privind istoria lexicografiei românești vechi. O radiografie a lexicografiei românești în epoca ei de început realizează Mircea Seche, în monografia *Schiță de istorie a lexicografiei românești*. Acesta identifică trei etape mari în devenirea lexicografiei românești (1687–1825; 1826–1880; 1881–1969), delimitate prin raportare la trei momente esențiale pentru dezvoltarea domeniului lexicografic românesc: apariția primului dicționar multilingv – *Dicționar latin-român-maghiar* (1687–1701); editarea primului dicționar explicativ, etimologic, poliglot – *Lesicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemțescu* (1825); schimbarea contextului tehnic și științific internațional, care a condus la apariția dicționarelor terminologice plurilingve care au româna în componența lor (SECHE, 1966, 7-33).

Sintagma *dicționar multilingv* cunoaște două accepții principale: în sens larg, aceasta se opune dicționarului mono- sau unilingv, vizând lucrările în două sau în mai multe limbi, iar în sens restrâns, se distinge de dicționarele bilingve, cuprinzând lucrările în cel puțin trei limbi. Literatura de specialitate relevă fluctuații în privința determinantilor, dicționarele de acest tip fiind numite poliglote, polilingve, multilingve sau plurilingve, fără a se ajunge la un consens sub aspect terminologic. În lucrarea de față, utilizăm denumirea de *dicționar multilingv românesc* (DMR) pentru lucrările lexicografice în care cuvintele unei limbi sau ale unui domeniu de specialitate sunt însoțite de termenii corespondenți în mai multe limbi, printre limbile componente aflându-se și limba română.

2. Primele dicționare multilingve românești¹

Primul dicționar multilingv din istoria lexicografiei românești este *Dicționarul latin-român-maghiar*, identificat în biblioteca contelui italian Luigi Ferdinando Marsigli (SECHE, 1966, 7-33). Marsigli a fost ambasador la curtea lui C. Brâncoveanu, dar el cunoștea bine Transilvania, locuind aici o vreme. Potrivit specialiștilor, autorul vocabularului pe care Marsigli l-a achiziționat ar fi un ardelean de origine germană și există posibilitatea ca acesta să fi redactat glosarul la solicitarea diplomatului italian. Lucrarea, care se păstrează în Biblioteca Universității Regale din Bologna, însumează 2394 de cuvinte, iar în partea finală cuprinde numeralele de la unu la o sută. Dicționarul trilingv al lui Marsigli, cunoscut sub numele de *Lexiconul marsilian*, marchează „începutul influenței maghiare asupra lexicografiei românești” (SECHE, 1966, 10). Originea străină a autorului este reflectată de transcrierea cu caractere latine a corespondentelor românești și de influența modului de scriere maghiar (ex. *szluga*, *karnacz* = cărnați; *kovács* = covaci „fierar”). Lexiconul prezintă numeroase omisiuni ale termenilor corespondenți în română și maghiară, lacune pe care autorul, cu noțiunile sale de limbă, nu le-a putut acoperi.

Perioada 1704-1780 înregistrează un regres în dezvoltarea lexicografiei românești, cel puțin din punct de vedere numeric: sunt atestate pentru această perioadă două glosare slavo-române, două glosare latino-române și două dicționare, de mici dimensiuni, italiano-române, acestea din urmă fiind redactate de autori străini. Începând cu 1780, numărul lucrărilor lexicografice românești crește din nou. În 1783 apare primul glosar trilingv de nume de plante, în redactarea profesorului secui Benkő József. Acest glosar de terminologie specială, al doilea în ordine cronologică după glosarul bilingv de termeni geografici al lui Constantin Cantacuzino, cuprinde trei limbi: latina, maghiara și româna, și marchează începutul lexicografiei tipărite la noi. Față de dicționarele manuscrise, care aveau o circulație redusă și, prin urmare, o influență limitată, dicționarele tipărite se bucură de o circulație sporită, fiind valorificate în redactarea lucrărilor lexicografice ulterioare. Glosarul botanic al lui Benkő József cuprinde 620 de nume de plante și apare în sumarul revistei *Magyar Könyvház*, Pozsony, vol. II, 1783, p 407 (SECHE, 1966, 7-33). Transcrierea cuvintelor românești este realizată cu scriere maghiară, iar materialul lexical este ordonat după criteriul claselor de plante, și nu după cel alfabetic, utilizat în mod curent.

În ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, apar în spațiul românesc trei dicționare poliglote și alte trei lucrări bilingve. Primul dicționar poliglot al seriei este *Dictionarii trium lingvarum germano-latina et daco-romana*. Lucrarea, un manuscris de mari dimensiuni, în trei volume, aparține ardeleanului Aurelius Antoninus Praedetus Nasody și datează din perioada 1792-1793. Se pare că manuscrisul a fost redactat pe durata șederii autorului în Moldova, aspect reflectat în numărul mare de regionalisme moldovenești din lista de cuvinte. Intrările, în limba germană, sunt ordonate alfabetic și redactate cu caractere gotice cursive, fiind urmate de mai mulți termeni corespondenți în latină, aflați în relație de sinonimie și ortografați cu caractere latine. Lista de cuvinte este dispusă pe două coloane, iar lucrarea prezintă un aparat științific.

Un alt dicționar poliglot, *Dicționarul în patru limbi (român-german-francez-latin)*, aparține bănățeanului Paul Iorgovici, care a redactat *Observațiile de limbă rumânească*, tipărite în 1799. Din păcate, lucrarea nu s-a păstrat, iar date privind modul de alcătuire a acesteia ne parvin indirect, prin intermediul *Observațiilor de limbă rumânească*. Iorgovici deschide seria lexicografilor români puriști, propunându-și tipărirea unui glosar care să cuprindă echivalentele latinești ale cuvintelor nelatine din limba română, în vederea înlocuirii termenilor din urmă cu cei de origine latină. Autorul *Dicționarului în patru limbi* viza remodelarea în sens etimologist a cuvintelor românești de origine latină a căror formă se îndepărta prea mult de aceea a corespondenților latinești, precum și crearea de cuvinte noi, prin derivare cu sufixe latinești de la rădăcini de aceeași origine. Cunoscător al limbii franceze, autorul susține ca mijloc de îmbogățire a limbii române împrumutul lexical din

¹ Pentru o prezentare detaliată a primelor dicționare multilingve românești v. Mihaela Mocanu, *Particular Features of the First Romanian Multilingual Dictionaries*, în „International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering”, World Academy of Science, Engineering and Technology, Vol. 10, No. 4, 2016, ISSN: 2010-376X, ESSN: 2010-3778, p. 1111-1116.

franceză. Dicționarul lui Paul Iorgovici, datând din jurul anului 1800, este primul dicționar în patru limbi din lexicografia românească (SECHE, 1969, 18-19).

Lucrarea care marchează începutul lexicografiei românești moderne rămâne *Lesicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemțescu*, apărut la Buda, în 1825. Elaborarea *Lexiconului* a fost un proces de durată, realizându-se în mai multe etape. Dicționar poliglot în patru limbi, *Lexiconul de la Buda* (LB) reprezintă primul dicționar explicativ și etimologic al limbii române care a văzut lumina tiparului. LB este o lucrare impresionantă prin: numărul de intrări, caracterul enciclopedic al articolelor, deschiderile pe care le înregistrează la nivelul ilustrării relațiilor sintagmatice și paradigmatic pe care le comportă cuvintele-titlu, informațiile etimologice pe care le conțin articolele, afinitățile pe care le stabilește între limbile romanice cuprinse în lexicon și, nu în ultimul rând, maniera de tratare a inventarului de intrări, într-o vreme în care lexicografia românească era încă la început de drum. Dicționarul se ridică la nivelul lucrărilor lexicografice străine din epocă, prezentând un aparat științific modern. Caracterul eterogen al lexiconului este evidențiat de fluctuațiile de tratare a articolelor și de maniera în care este structurată informația, prezența în lucrare a mai multor sisteme ortografice afectând lectura. Caracterul nesistematic al lucrării este generat, pe de o parte, de numărul mare de autori care au contribuit la redactare, iar pe de altă parte, de perioada îndelungată în care a fost elaborat dicționarul. LB poate fi consultat și în format digital, grație unei echipe de cercetători de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, condusă de Maria Aldea. Ediția emendată și prelucrată electronic pentru consultare on-line a *Lexiconului de la Buda* reproduce textul volumului tipărit în 1825, la tipografia din Buda. În plus, ediția electronică include: traducerile în română pentru Prefața la *Ortografie* și *Ortografia* lui Petru Maior, un index de cuvinte din dialectele transdanubiene, din italiană, franceză, spaniolă și greacă, un index al proverbelor și autorilor/ operelor citate și un inventar de cuvinte ce însumează cuvintele-titlu, dubletele grafice și lexicale ale cuvintelor-titlu și cuvintele-titlu ale intrărilor secundare². În ciuda exagerărilor puriste pe care le reflectă, influența *Lexiconului budan* asupra lexicografiei românești este enormă, mai toate dicționarele din secolul al XIX-lea raportându-se la el ca la un etalon.

3. Dicționarele multilingve românești, înainte și după 1989

Istoria lexicografică multilingvă românească permite identificarea a două prototipuri: pe de o parte, tradiția poliglotă, manifestă în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, iar pe de altă parte dezvoltarea modernă a dicționarelor terminologice și a vocabularelor tehnice aferente unor domenii de specialitate (PRICOP, 2016, 159-165). Lucrarea de față cuprinde analiza comparativă a șase dicționare poliglote editate în spațiul românesc, înainte și după 1989³. Raportarea la acest moment, cu puternice implicații politice, economice și sociale pentru România, nu este întâmplătoare: o perspectivă diacronică asupra lexicografiei multilingve românești relevă, raportat la această dată, schimbări atât în privința domeniilor de specialitate pentru care sunt elaborate lucrările, cât și în maniera de organizare a materialului lexical.

3.1. Corpus lexicografic și metodologie

Lucrarea valorifică la nivel metodologic rezultatele cercetării întreprinse în cadrul proiectului „Dicționarele multilingve românești. Istoric și tipologie” (DMRIT), cu finanțare UEFISCDI-CNCS (cod PN-II-RU-TE-2014-4-0195), derulat la Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Academia Română – Filiala Iași. Proiectul DMRIT are caracter preponderent lexicografic, propunând cercetarea monografică a tuturor dicționarelor multilingve românești⁴.

Plecând de la constatarea lipsei unei bibliografii pentru lexicografia românească multilingvă, DMRIT propune primul demers de inventariere, analiză și evaluare pe criterii lingvistice și

---

² Pentru ediția on-line a LB, vezi <http://www.bcucloj.ro/lexiconuldelabuda/site/login.php>.

³ Lucrarea dezvoltă tema unei comunicări susținute în cadrul ediției a IV-a a conferinței „Perspectives in Humanities and Social Sciences: Hinting at Interdisciplinarity”, având ca temă „Revoluțiile – o arheologie a schimbării”, manifestare organizată la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, în perioada 26-27 mai 2017.

⁴ Din echipa proiectului DMRIT fac parte: Alina-Mihaela Pricop (director de proiect), Andreea-Giorgiana Marcu și Oana Zamfirescu (doctorande în filologie), Anca-Diana Bibiri, Mihaela Mocanu, Emilian Pricop și Marius Clim (cercetătorii postdoctorali) și Eugen Munteanu (cercetător senior, consultant în domeniul lexicografiei).

lexicografice a dicționarelor multilingve românești. Bibliografia proiectului însumează în prezent un număr de patru sute patruzeci de titluri, cu mențiunea că un titlu poate acoperi fiecare din edițiile unui dicționar sau mai multe ediții grupate, un inventar lexical de câteva pagini sau un lexicon în opt volume. Cercetarea se realizează în trei etape vizând: organizarea și documentarea bibliografică; redactarea textelor de prezentare; revizia materialelor. Rezultatul final al proiectului constă în editarea unei bibliografii analitice și critice a lexicografiei multilingve românești⁵.

Inventarul inițial al dicționarelor multilingve românești (DMR), întocmit de Alina Pricop în perioada 2011-2013, cuprindea 330 de titluri. În etapa I de proiect, lista a fost completată cu încă 60 de titluri. Pentru alcătuirea inventarului s-a apelat la următoarele categorii de surse: cataloage electronice ale bibliotecilor academice, monografia *Schiță de istorie a lexicografiei românești*, semnată de Mircea Seche (1966, 1969), *Bibliografia românească de lingvistică*, site-uri ale unor edituri de profil, baze de date electronice ș.a. În etapa I a proiectului, pentru fiecare dicționar multilingv din inventar a fost redactat un fișier complex care include patru fișe de specialitate: de semnalare, rezumat, de extras și de observații. În etapa a II-a a proiectului, s-a trecut la redactarea monografiilor, pe baza fișierelor realizate în prima etapă. De asemenea, a continuat demersul de completare a bibliografiei, inventarul DMR ajungând în prezent la 440 de titluri (inclusiv trei lucrări cu dialect aromân și patru vocabulare în manuscris).

Analiza comparativă a DMR editate înainte și după 1989 a vizat, în principal, următoarele aspecte: modul de concepere a lucrărilor; limbile componente; limbile de bază predilectate; domeniile de specialitate pentru care au fost elaborate dicționarele; particularitățile de formă și de conținut pe care le înregistrează acestea. Am ales pentru exemplificare, șase dicționare multilingve, ale căror prezentări le redăm, în ordinea cronologică a editării, în rândurile ce urmează⁶.

Emanoil Grigorovitză, *Lexicon de campanie român – rus – bulgar – german pentru trebuințele armatei române*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1897, 104 p.

Dicționar poliglot de specialitate, lexiconul militar este elaborat sub egida Ministerului de Război, fiind dedicat Principelui Ferdinand. Filolog, autor de manuale didactice, dicționare, studii de filologie, traduceri și antologii, Emanoil Grigorovitză este profesor de limba română la Școala Superioară de Război. Dicționarul are patru limbi componente: română, rusă, bulgară, germană, fiind structurat în cinci secțiuni: *Alfabetul comparativ al limbei ruse și bulgare cu literile echivalente române*, *Termeni prealabili*, *Lexicon de cuvinte în ordine alfabetică*, *Convorbiri de totă ocazia* și *Conversații în localități*. Lucrarea cuprinde un dicționar poliglot organizat tematic, reprezentat de secțiunea *Termeni prealabili* (Numerale cardinale, Numerale ordinale, Zile, Sărbători, Lunile, Anotimpurile, Grade militare, Soiurile de arme, Efecte și echipamente militare), și un dicționar poliglot ordonat alfabetic, intitulat *Lexicon de cuvinte în ordine alfabetică*. La nivelul organizării intrărilor, dicționarul este structurat pe șase coloane cuprinzând: intrări în română, termeni corespondenți în rusă, bulgară și germană, pentru rusă și bulgară fiind indicată și transcrierea fonetică. Lucrarea lui Emanoil Grigorovitză include în partea finală un mic dicționar de conversație organizat tematic.

Alexandru Leventer, *Dicționar terminologic poliglot în domeniul organizării muncii*, Centrul documentare și publicații, București, 1973, 82 p.

Dicționarul cuprinde termeni pentru domeniul organizării muncii și a fost editat la inițiativa Ministerului Muncii, Direcția pentru organizarea și normarea muncii. Din echipa redacțională fac parte: Alexandru Leventer (șef serviciu redacțional), Valeria Sima (redactor responsabil) și Doina Mihaiță (tehnoredactor). Lucrarea prezintă opt limbi componente: română, rusă, bulgară, cehă, germană, maghiară, polonă și slovacă, și se adresează specialiștilor din țările membre ale

⁵ Pentru o prezentare detaliată a obiectivelor și a metodologiei de lucru DMRIT, vezi Alina-Mihaela Pricop, *Preliminaries to a Typology of Romanian Multilingual Dictionaries*, în „Philologica Jassyensia”, an XII, nr. 2 (24), 2016, p. 159-165.

⁶ Prezentările fac parte din bibliografia analitică a DMR, lucrare aflată în curs de elaborare și publicare.

Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (CAER), facilitând înțelegerea noțiunilor de specialitate din domeniu. Inventarul lexical include 221 de termeni generali, 34 de termeni specifici pentru România, 52 de termeni specifici pentru Cehoslovacia și 11 termeni specifici pentru Polonia. Lucrarea este organizată astfel: *Cuprins; Presentare; Index alfabetic al termenilor generali utilizați în Republica Socialistă România; A Termeni generali și B Termeni specifici*. Intrările sunt dispuse tabelar, pe patru coloane, iar articolele au structura: număr de ordine, termen în română urmat de termeni corespondenți în rusă, bulgară, cehă, germană, maghiară, polonă, slovacă și definiția în română a cuvântului-titlu.

Ana Petre (coord.), *Mic dicționar agricol. General, explicativ, poliglot*, Autori: Ana Petre, Abdoulaye Sylla, Rafael Herrera Leon, Najin Al Din Ali, Franchi Wolfgang, Georgia Kalabaliki, [pe coperta 1: română, franceză, spaniolă, engleză, arabă, germană, greacă], Tipo Agronomia, Cluj-Napoca, 1984, 375 p.

Dicționarul agricol cuprinde 1750 de termeni și expresii în limba română, fiind realizat de un colectiv de studenți străini de la Institutul Agronomic „Dr. Petru Groza” din Cluj-Napoca, sub coordonarea asistentului universitar Ana Petre. Lucrarea, dactilografată, prezintă șapte limbi componente: română, franceză, spaniolă, engleză, arabă, germană, greacă. Dicționarul se adresează studenților străini care studiază la noi, contribuind la: asimilarea corectă a terminologiei agricole românești, formarea unui vocabular minimal tehnic agricol și perfecționarea cunoștințelor de limbă română. Din punct de vedere macrostructural, dicționarul cuprinde: prefață (în limbile română, engleză, arabă și greacă) și corp dicționar. Inventarul lexical înglobează atât cuvinte din vocabularul de bază al limbii române, cât și termeni din domeniul agricol. Articolele au structura: termen în română (precedat de număr de ordine, cu indicarea clasei gramaticale), definiția termenului (în limba română), termeni corespondenți în franceză, spaniolă, engleză, arabă, germană și greacă. Acolo unde cuvântul-titlu înregistrează mai multe accepții, este reținut doar sensul de specialitate. Unele intrări au formă de plural, aspect motivat de coordonarea lucrării prin considerentul că sub această formă sunt utilizate mai frecvent. Din textul care prefațează dicționarul aflăm că acesta este rezultatul unui demers de documentare de câțiva ani, având la bază mai multe surse bibliografice: dicționare generale, dicționare de profil agricol, lucrări și articole de specialitate.

Alexandru Manoliu, Vera Bontea, *Dicționar fitopatologic în șase limbi. Micoze. Română, latină, franceză, engleză, germană, rusă*, Editura Academiei Române, București, 1997, 193 p.

Dicționarul de fitopatologie prezintă șase limbi componente: română, latină, franceză, engleză, germană, rusă, și cuprinde 1237 de intrări, termeni desemnând boli produse de ciuperci, dar și lexic specializat legat de morfologie, anatomie, fiziologie, taxonomie, tehnică microscopică, ecologie ș.a. Lucrarea este structurată astfel: *Cuprins, Prefață* (în fiecare din cele șase limbi), *Corp dicționar, Bibliografie, Index latinus, Index français, English index, Deutscher Index, Index rus*. Intrările sunt enumerate pe orizontală, fiind dispuse pe două coloane, iar articolele cuprind: număr de ordine, termen în română, termeni corespondenți în latină, franceză, engleză, germană și rusă. În *Prefața* dicționarului autorii semnaleză necesitatea editării unui dicționar fitopatologic care să elimine dificultățile de traducere a termenilor de specialitate din limbile străine de circulație internațională. Printre sursele bibliografice sunt indicate: *Dicționarul botanic poliglot* (1980), al lui C. Vaczy, tratate, lucrări de specialitate, monografii și dicționare de profil.

Voicu Lascu, Carmen Varfalvi-Berinde, Narcisa Petreus, Ștefana Duncea, *Dicționar de pedagogie socială: român, englez, francez, german*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2001, 239 p.

Dicționarul în patru limbi: română, engleză, franceză și germană, cuprinde 850 de termeni din domeniile: pedagogie generală și școlară, psihologie, psihiatrie, asistență socială, psihopedagogie specială. Lucrarea, prima de acest gen de la noi, este organizată astfel: *Prefață*, [Dicționar] *Român-englez, Englez-român, Român-francez, Francez-român, Român-german*,

German-român, Bibliografie și Cuprins. Autorii menționează în *Prefață* scopul demersului editorial, conținutul vizat, publicul țintă și domeniile cuprinse. Lucrarea se adresează studenților de la pedagogie socială și de la specializări înrudite, pedagogilor sociali și persoanelor care lucrează în domeniul pedagogiei sociale. Dicționarul se dorește un „instrument operativ și accesibil tuturor celor interesați să realizeze o documentare de specialitate din lucrările publicate în limbile de circulație universală” (*Prefață*). Cele șase părți ale cărții, cuprinzând fiecare inventarul lexical în două limbi, sunt organizate pe coloane, iar bibliografia dicționarului însumează 26 de titluri.

Bogdan Dumitru Moloman, *Dicționar de dreptul familiei. Cu termenii și expresiile juridice traduse în franceză, italiană și spaniolă*, Universul Juridic, București, 2012, 378 p.

Dicționarul de științe juridice cuprinde cca. 290 de termeni și expresii juridice de dreptul familiei. Autorul este absolvent al Facultății de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării, din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca. Lucrarea este structurată astfel: *Despre autor, Prefață, Mulțumiri, Abrevieri, Dicționarul propriu-zis, Bibliografie, Tabel cuprinzând corespondenții intrărilor în română, pentru franceză, italiană și spaniolă*. Inventarul de intrări include atât termeni de specialitate, cât și cuvinte din vocabularul comun, fiind ordonat alfabetic, iar articolele cuprind: termen/ sintagmă în română, definiție în română, termeni corespondenți în franceză, italiană, spaniolă, trimiteri la alte articole de dicționar. Tratarea intrărilor nu are un caracter unitar din punct de vedere al spațiului alocat: sunt termeni pentru care articolele se întind pe câteva pagini (v. *act de stare civilă; ocrotirea minorului prin tutelă; procedura desfacerii căsătoriei; schimbarea pe cale administrativă a numelui persoanei fizice*), iar alții au asignate trei-patru rânduri. Lucrarea se adresează celor care operează cu diferite instituții ale dreptului și traducătorilor autorizați în efectuarea de traduceri de factură juridică, facilitând cunoașterea și înțelegerea termenilor juridici. Pentru a înlesni consultarea, autorul realizează trimiteri la textele actelor normative care reglementează noțiunea juridică sau instituția explicitată. Bibliografia însumează 90 de titluri organizate în două secțiuni: I. Dicționare și II. Tratate, comentarii, cursuri, monografii.

3.2. Analiza comparativă a dicționarelor

Toate cele șase lucrări supuse analizei sunt dicționare terminologice cuprinzând lexicul de specialitate aferent următoarelor domenii: militar, agricol, organizare a muncii, fitopatologie, pedagogie socială și dreptul familiei. Trei dintre dicționarele analizate (*Lexicon de campanie, Dicționar terminologic poliglot în domeniul organizării muncii și Dicționar de dreptul familiei*) sunt lucrări de unic autor, celelalte fiind editate de colective redacționale. Acest lucru se reflectă în dimensiunile inventarelor lexicale, mult mai restrânse în cazul dicționarelor din prima categorie, și mai consistente în cazul celor cu mai mulți autori.

În toate dicționarele avute în vedere limbă de bază este româna. Până în anii '80 ai secolului al XX-lea, remarcăm prezența constantă printre limbile componente ale DMR a limbii ruse, aspect explicabil prin influența pe care o deținea în epocă puterea răsăriteană asupra țărilor comuniste din spațiul est-european. Alături de rusă, bulgara, ceha, slovacă, polona și maghiara se numără printre limbile incluse cu precădere de autori în componența dicționarelor. Preferința pentru aceste limbi reflectă tabloul relațiilor externe pe care țara noastră le cultiva în timpurile respective. Începând cu sfârșitul secolului al XX-lea, engleza și franceza devin limbi aproape obligatorii în dicționarele multilingve editate la noi, în acord cu deschiderea spre lumea occidentală și din rațiuni de aliniere a terminologiilor românești la nomenclaturile internaționale aferente diverselor domenii de specialitate.

Calitatea edițiilor lexicografice variază și ea de la o epocă la alta: dacă înainte de 1989 majoritatea dicționarelor sunt editate sub patronajul unor instituții de stat (Ministerul Culturii, Academia Română, Ministerul Muncii, Ministerul de Război, diferite instituții de învățământ superior ș.a.), după această dată, ediția de carte se liberalizează, iar accesul la tipărire devine mult mai facil. Acest aspect se reflectă în accentuarea caracterului eterogen al lexicografiei românești de

după Revoluție: alături de ediții academice, profesionale, ale DMR, apar lucrări elaborate de specialiști în diverse domenii de activitate (ingineri, medici, avocați, biologi, psihologi, pedagogi ș.a.), dar fără experiență lexicografică.

Categoriile de public vizate sunt și ele extrem de variate, influențând maniera de alcătuire și de structurare a dicționarilor. Instrumente de lucru menite să faciliteze accesul cititorilor la termenii corespondenți în limbi străine, dicționarele multilingve terminologice se adresează, cu precădere, specialiștilor din domeniile pentru care sunt elaborate. Astfel, în funcție de natura lexicului inventariat, lucrările lexicografice se adresează: militarilor, chimiștilor, agricultorilor, pedagogilor, avocaților, studenților de la diferite specializări, medicilor ș.a. Destinatarii sunt sugerați, de regulă, încă din titlu, prin enunțarea domeniului de specialitate pentru care sunt elaborate dicționarele, iar alții sunt precizați în mod explicit în textele care prefațează lucrările.

În ce privește domeniile de specialitate pentru care sunt editate DMR, perspectiva diacronică evidențiază diversificarea accentuată a acestora, apariția de noi domenii de cunoaștere și comunicare generând necesitatea elaborării de instrumente de lucru specifice. Astfel, printre domeniile mai noi, pentru care au fost editate dicționare multilingve în spațiul românesc, amintim: noile tehnologii, meteorologia, electrotehnica, rezistența materialelor, marketingul, managementul organizațional, știința și ingineria materialelor, economia, dreptul, comunicarea interculturală ș.a.

Din punct de vedere macrostructural, remarcăm preferința autorilor pentru organizarea bipartită a DMR, acestea fiind alcătuite, în principal, din corp de dicționar și indexuri. Aparatul critic, inexistent în cazul primelor lucrări lexicografice apărute la noi, dobândește substanță în dicționarele editate după 1989. Discursul metatextual, generos exersat în textele care prefațează dicționarele (*Despre autor, Mulțumiri, Prefață, Argument, Îndrumar de utilizare, Indicații de folosire* etc.), oferă autorilor ocazia de a prezenta informații legate de inițiativa editorială, categoriile de public vizate, maniera de alcătuire a inventarului lexical, mijloacele de stabilire a corespondențelor, obiectivele editoriale, maniera de utilizare a dicționarului ș.a.

Inventarul lexical este ordonat, de regulă, după principiul alfabetic, fiind alcătuit astfel încât să acopere terminologia aferentă domeniului de specialitate pentru care este elaborat dicționarul. Lista de intrări numără de la câteva zeci de cuvintele-titlu până la câteva mii, în dicționarele de mari dimensiuni. Acolo unde cuvântul-titlu înregistrează mai multe accepții, fie este reținut doar sensul de specialitate, fie sunt inventariate toate sensurile, iar discriminarea acestora este marcată grafic. La nivel microstructural, articolele au, de regulă, următoarea structură: termen în limba de bază a dicționarului, urmat de termeni corespondenți în celelalte limbi componente, și definiție. Dimensiunile articolelor variază, în funcție de existența/absența exemplelor sintagmatice și a explicațiilor parantetice pe care autorii le consideră necesare pentru clarificarea termenilor/sintagmelor din inventarul de intrări. Astfel, sunt articole care se limitează la două-trei rânduri, în vreme ce altele se întind pe câteva pagini.

Secțiunea de referințe bibliografice devine o rubrică constantă în cazul DMR editate după 1989, așa cum se observă și în prezentările de mai sus. Dicționarele sunt elaborate, de regulă, pe baza unui corpus bibliografic cuprinzând două categorii mari de surse: lucrări lexicografice (glosare, liste terminologice, dicționare explicative, generale sau terminologice, dicționare monolingve, bilingve sau multilingve ș.a.) și literatură de specialitate (tratate, monografii, compendii, manuale, studii și articole etc.). Editarea de dicționare multilingve românești pleacă, de regulă, de la lucrări de aceeași natură tipărite anterior la noi, iar acolo unde demersul editorial constituie un act de pionierat, raportarea se face la lucrări similare din lexicografia străină.

4. Concluzii

Neavând la bază concepția riguroasă, științifică, a unei școli lexicografice, primele dicționare multilingve românești sunt expresia inițiativei unor cărturari și reflectă atât viziunea acestora asupra rolului unor astfel de instrumente lexicografice, cât și gradul de dezvoltare a limbii române în epocă. Lipsa unui aparat științific, limitarea la simple inventare multilingve, în care termenului în limba română i se indică termenii corespondenți în alte limbi, caracterul eterogen al

inventarelor lexicale (pe lângă termeni și sintagme, acestea cuprind acronime, nume proprii și chiar scurte propoziții), nerespectarea unor criterii ferme de organizare a materialului lexical sunt doar câteva dintre caracteristicile pe care le relevă lucrările lexicografice românești din epoca de început.

Analiza comparativă a celor șase dicționare multilingve editate înainte și după 1989 a evidențiat diversificarea domeniilor de specialitate pentru care sunt elaborate lucrările, dar și lipsa unei tratări unitare din punct de vedere al organizării macro- și microstructurale. Adresându-se unor categorii variate de public, dicționarele înregistrează variații mari de stabilire a inventarelor lexicale și de alcătuire a articolelor, natura acestora fiind modelată atât de obiectivele demersurilor editoriale, cât și de componența echipelor redacționale.

Acknowledgment

This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation, CNCS – UEFISCDI, project number PN-II-RU-TE-2014-4-0195.

Bibliografie

A. Corpus lexicografic

- GRIGOROVITZA, Emanoil, *Lexicon de campanie român – rus – bulgar – german pentru trebuințele armatei române*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1897.
- LASCUS, Voicu, Carmen VARFALVI-BERINDE, Narcisa PETREUS, Ștefana DUNCEA, *Dicționar de pedagogie socială: român, englez, francez, german*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2001.
- LEVENTER, Alexandru, *Dicționar terminologic poliglot în domeniul organizării muncii*, București, Centrul documentare și publicații, 1973.
- MANOLIU, Alexandru, Vera BONTEA, *Dicționar fitopatologic în șase limbi. Micoze. Română, latină, franceză, engleză, germană, rusă*, București, Editura Academiei Române, 1997.
- MOLOMAN, Bogdan Dumitru, *Dicționar de dreptul familiei. Cu termenii și expresiile juridice traduse în franceză, italiană și spaniolă*, București, Universul Juridic, 2012.
- PETRE, Ana (coord.), *Mic dicționar agricol. General, explicativ, poliglot*, [pe coperta 1: română, franceză, spaniolă, engleză, arabă, germană, greacă], Cluj-Napoca, Tipografia Agronomia, 1984.

B. Literatură secundară

- BROWN, Keith (editor en chief), *Encyclopedia of Language & Linguistics*, second edition, Oxford, Elsevier, 2006.
- BURSUC, Alina, „Quelques observations sur les dictionnaires multilingves”, în Luminița Botoșineanu, Ofelia Ichim (editori), *European Integration/ National Identity, Plurilingvism/ Multiculturalism. The Romanian Language and Culture: Evaluations, Perspectives*, Roma, Colecția Danubiana Philologica, Aracne Editrice, 2014, p. 27-36.
- CANARACHE, Ana, *Lexicografia de-a lungul veacurilor. De când există dicționare?*, București, Editura Științifică, 1970.
- COMAN, Lupu, *Lexicografia românească în procesul de occidentalizare latino-romanică a limbii române moderne (1780-1860)*, București, Editura Logos, 1999.
- DURKIN, Philip (ed.), *The Oxford Handbook of Lexicography*, Oxford, Oxford University Press, 2015.
- HARTMANN, R. K. Reinhard, Gregory JAMES, *Dictionary of Lexicography*, London/New York, Routledge/ Taylor and Francis, 2001.
- MOCANU, Mihaela, *Particular Features of the First Romanian Multilingual Dictionaries*, în „International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering”, World Academy of Science, Engineering and Technology, Vol. 10, No. 4, 2016, p. 1111-1116.
- PRICOP, Alina-Mihaela, „Preliminaries to a Typology of Romanian Multilingual Dictionaries”, *Philologica Jassyensia*, an XII, nr. 2 (24), 2016, p. 159-165.

SECHE, Mircea, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. I, II, București, Editura Științifică, 1966, 1969.